

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2024.23.3.65-72>

## **Predchádzanie rizikového a problémového správania žiakov v základných školách pohľadom učiteľov primárneho vzdelávania**

### **Prevention of Risky and Problematic Behavior of Pupils in Primary Schools from the Point of View of Primary Education Teachers**

Mária Belešová

#### **Abstract**

Risk factors for problem behavior occur throughout a child's development, and children face new risks at each developmental period. Children's environments become more complex as they grow older, making early intervention more difficult. Some manifestations of risky behavior are repeated in children and may erupt in a more serious form at a later time. Reducing the occurrence of these risks has the possibility of preventing the occurrence of several problems. It's true that preventing problems takes time and some resources, but the alternative can be even more expensive. We know from practice that reacting to challenging student behavior with clear consequences, for example a visit to the principal's office or a reduced behavior grade, may seem like a simple solution, but it is not effective. In the article, we present the qualitative view of primary education teachers (n = 65) on the prevention of risky and problematic behavior of pupils in Slovak schools. Data collection was ensured through a questionnaire with open items, which allowed teachers to create their own meaningful answers. We evaluated these based on open coding and categorized them according to the relatedness of the answers. We believe that the varied spectrum of these answers and proposals will encourage schools to participate in the elimination of risky and problematic behavior among pupils.

**Keywords:** Problem behavior. Prevention. Primary education. Qualitative research.

#### **Úvod**

Výrazy ako ozbrojený útočník v škole, improvizované výbušné zariadenie, vyrovnávanie skóre (napr. neúspešný žiak, „nahnevaný“ rodič), dieťa ako nástroj na vyrovnávanie účtov medzi rozvedenými rodičmi (únos)

alebo iné núdzové situácie už nie sú len fikciou, ale realitou. To by malo viesť zriaďovateľa a vedenie školy k zavedeniu zvýšených bezpečnostných opatrení v prevádzkovaných zariadeniach školy. Sme na ne pripravení? V školských zariadeniach bolo zavedené dôsledné a podrobné zavádzanie bezpečnosti na úrovni bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci (bezpečnosť a ochrana zdravia pri práci), požiarnej bezpečnosti, revízie vyhradených technických zariadení (elektrických, tlakových nádob a pod.), ktoré pre školy spracúvajú odborníci v jednotlivých odvetviach. Ak sa nedodržiavajú príslušné zákony, vyhlášky a normy, vedie to k sankciám pre príslušnú inštitúciu.

K zdraviu a bezpečnosti v škole treba pristupovať komplexne a koherentne. Táto problematika je veľmi široká a komplexná, týka sa mnohých oblastí (príprava na povolanie, športové a záujmové vzdelávanie atď.) a aktivít (výlety, exkurzie, plávanie, lyžiarske kurzy, súťaže, prehliadky atď.). Pojem bezpečnosť a ochrana zdravia v školách znamená všetky opatrenia, ktoré škola prijíma na ochranu života a zdravia vo výchove a vzdelávaní pri poskytovaní školských služieb.

### **Prevenca závažného problémového správania**

Zvýšené povedomie a pochopenie potenciálneho bezprostredného a dlhodobého vplyvu problémového správania na dieťa a/alebo jeho prostredie vyústilo do záujmu o rozvoj intervencií na riešenie tohto typu správania už v ranom detstve. Touto problematikou sa zaoberali aj Zemančíková a Mikulová (2022), Zemančíková (2022), Merica a Hrubšová (2023). Reichle et al. (1996) poznamenávajú, že tento záujem sa stretol s určitým odporom vzhľadom na to, že mnohí jedinci, ktorí pracujú s problémovými deťmi v predškolskom veku, hlásia presvedčenie, že tieto deti „vyrastú“ z tohto správania. Toto presvedčenie však nepodporujú analýzy naznačujúce, že mnohé deti v predškolskom veku budú aj v základnej škole naďalej vykazovať znaky problémového správania (Campbell, 1998).

Školy môžu zohrávať dôležitú úlohu pri predchádzaní problémového správania, najmä ak sa do preventívneho úsilia zapoja aj iné časti komunity. Mnohé z faktorov, ktoré zvyšujú riziko vzniku problémov so správaním dieťaťa, ovplyvňujú jeho správanie v škole a jeho akademický výkon. Sociálne a akademické problémy v škole zase zvyšujú pravdepodobnosť, že počiatočné problémy budú pretrvávajúce a časom sa budú zhoršovať (Peters & McMahon, 1996).

Za problémy so správaním u detí sa môže považovať veľa dôvodov. Drossos (2004) diskutoval o faktoroch, ktoré môžu spôsobiť problémy so správaním, pod názvom demografické, biologické, psychosociálne a kognitívne rizikové faktory. Literatúra ukazuje, že jedinci so špeciálnymi potrebami majú v porovnaní so svojimi rovesníkmi nedostatočné sociálne zručnosti a majú viac problémov so správaním ako ich rovesníci (Yavuz et al., 2010). Problémy

správania spojené s nedostatkom sociálnych zručností u detí so špeciálnymi potrebami sa považujú za prediktor problémov sociálnej komunikácie a akademických ťažkostí, ktoré možno pozorovať aj v neskoršom veku (Tomblin et al., 2000).

Najlepšia prax v prevencii závažného problémového správania v školách zahŕňa implementáciu kontinua účinnej podpory správania.

## **Kvalitatívne skúmanie**

V prezentovanom príspevku prinášame kvalitatívny pohľad učiteľov primárneho vzdelávania ( $n = 65$ ) na predchádzanie rizikového a problémového správania žiakov v slovenských školách. Výskumná vzorka bola zámerná a dostupná – oslovili sme študentov pregraduálneho štúdia na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v študijnom odbore Učiteľstvo a pedagogické vedy. Zber dát bol zabezpečený prostredníctvom online dotazníka, ktorý učiteľom umožňoval kreovať svoje zmysluplné odpovede. Dĺžka praxe učiteľov sa pohybovala v rozmedzí 3 – 35 rokov, čo považujeme za dostačujúce, vzhľadom na nadobudnuté praktické skúsenosti viacerých učiteľov. Učitelia boli požiadaní o vyplnenie krátkych, no za to cielených otázok, ktoré súviseli s cieľom nášho príspevku. Stratégia vyplňania odpovedí spočívala v uvedení anonymných odpovedí tak, aby text odpovede obsahoval súvislé vyjadrenie vychádzajúce z praxe oslovených učiteľov.

Odpovede boli obsahovo pestré a rozsahovo prijateľné. Niektorí učitelia písali rozsiahlejšie odpovede (aj na viac ako desať riadkov), čo nám umožnilo detailnejšie nahliadnuť do skúmanej problematiky. Odpovede sme vyhodnotili na základe otvoreného kódovania a kategorizovali sme ich podľa príbuznosti odpovedí. Vytvorili sme tri hlavné kategórie, v rámci ktorých sme ďalej identifikovali niekoľko príbuzenských podkategórií.

Hlavné kategórie z výskumných dát:

1. Organizačné zmeny.
2. Komunikácia.
3. Včasná intervencia.

### **1. Organizačné zmeny**

Organizačné zmeny si vyžadujú predovšetkým zmenu vo forme a stratégiách vyučovania a zníženia počtu žiakov v školách. Táto kategória sa v odpovediach učiteľov opakovala niekoľkokrát a učitelia jej prikladajú istú vážnosť. Učitelia podporujú myšlienku, že vysoký počet žiakov v triede sa vylučuje s požadovaným individuálnym prístupom vyučujúceho k žiakovi a neefektívnemu predchádzaniu bežne vyskytujúcich sa problémov.

- **Zmena formy vyučovania**

„Ja osobne by som uvítala blokové vyučovanie, kde by bol priestor sa v klude povenovať žiakom.“ U8

„Deti rady menia polohu, a preto neobsedia celý deň v jednej lavici. Osobne veľa využívam sedenie na koberci alebo tuli vakoch. Deti si na nich aj cez prestávky rady čítajú knihy.“ U50

„Učiteľia by tiež mali zmeniť svoj direktívny prístup k žiakom, tým myslím tých starších, začať sa o nich zaujímať aj v rovine emocionálnej, byť ich partnerom, napr. spolupracovať s nimi na rôznych projektoch, ktoré si spoločne naplánujú. Môžu to byť také projekty, ktoré deti zaujímajú, kde sa môžu prejaviť, ukázať, čo dokážu.“ U39

„Zmeniť spôsoby a metódy učenia, viac zapájať učenie vonku, ak sú na to vhodné podmienky. Organizovať besedy so staršími žiakmi, ktorí možno mali podobný problém.“ U61

„Myslím si, že by učiteľia mohli viac využívať aj didaktické hry, aj rôzne videoukážky/filmy, ktoré vychádzajú z reality a ukazujú na dôsledky nežiaduceho a problémového správania. Tiež by mohlo byť vhodné čítať skutočné príbehy osudov žiakov v ich veku.“ U44

- **Zníženie počtu detí v triede**

„Menej detí v triede by tiež zabezpečilo kludnejší chod triedy a jednoznačne viac pomôcok a príjemnejšie zariadenie školských tried. Osobne sa mi lepšie učí, keď deti pracujú v skupinách.“ U17

„Keď je v triede viac žiakov, ktorí majú prejavy problémového správania, je veľmi náročné udržať priebeh vyučovania tak, aby sa ostatní žiaci mohli učiť a bolo zabezpečené ich právo na vzdelanie.“ U5

## **2. Komunikácia**

Osobná komunikácia môže prispieť k overeniu relevantnosti faktov, ku komplexnejšiemu pohľadu na vzniknuté problémy, a to za predpokladu účasti všetkých zainteresovaných strán. Ich vzájomná komunikácia je základným prostriedkom a podmienkou realizácie výchovy a vzdelania.

- **Triedne „kakao“**

„Posledný piatok v mesiaci máme „kakao“ a tam rozoberáme rôzne konflikty, čo sa v danom mesiaci udiali a deti sa k nim vyjadrujú a hľadajú riešenia na zlepšenie.“ U10

„Vytvoriť v škole priestor na komunikáciu so žiakmi formou komunit (ranná komunita 1-2x do týždňa napr. v pondelok ráno a piatok poobede), kde by sa mohli žiaci spoločne porozprávať na danú tému, vyrozprávať si zážitky a učiteľia by boli skôr pozorovateľmi a koordinátormi. Podľa mňa je to priestor, kde si aj môžu učiteľia všimnúť prípadne problémy v správaní,

šikanovaní, vysmievaní, alebo teda kto v triede je odstrčený a kto, naopak, je vodcom triedy.“ U36

- **Otvorená komunikácia**

„Komplexná, pravidelná, interaktívna komunikácia, venujúca sa aj emočnej rovine, zameraná nielen na žiakov, ale aj pedagogických a odborných zamestnancov či rodičov. Za dôležitú súčasť považujem aj vytváranie a rozvíjanie bezpečného prostredia.“ U62

„Ako prevenciu vidím častejšiu komunikáciu s rodičmi, ale individuálne, nie na rodičovskom združení, keďže človek sa otvorí za zatvorenými dverami a prezradí, kde je kameň úrazu.“ U2

- **Pomenovať emócie**

„Deti v tomto veku častokrát nevedia ešte dobre pomenovať pocity, pracovať s nimi, hovoriť o nich, a tak by mal rodič väčší priestor pomôcť žiakovi v domácom prostredí pomenovať emócie a dokázať s nimi pozitívne pracovať.“ U16

„Problémové a rizikové správanie často vzniká z toho, že sú neriešené "maličkosti", ktoré zbytočne narastú do väčších ťažkostí. Viem, že je to asi v praxi málo reálne a píšem to skôr z pozície rodiča ako učiteľa, ale naozaj mi takáto komunikácia chýba.“ U23

### **3. Včasná intervencia**

Prevenca rizikového správania žiakov v slovenských školách by mala zahŕňať poskytovanie predovšetkým psychologickéj podpory, vzdelávanie pedagogického zboru, uplatňovanie pravidiel a disciplinárnych opatrení zameraných na výchovu, podporu inkluzívneho prostredia s otvorenou komunikáciou medzi pedagógmi, rodičmi a žiakmi.

- **Vzdelávanie učiteľov**

„Je potrebné veľmi komplexné riešenie. Ako prevenciu by som navrhla pravidelné školenie pedagógov v oblasti prvotných znakov rizikového správania.“ U46

- **Prevzatie zodpovednosti za svoje činy**

„Deti by potrebovali viac pravidiel a niest' väčšiu zodpovednosť za svoje činy, keďže vplyvom ubúdajúcich "trestov" mu nič nehrozí a nesprávne správanie opakuje dookola, až si s tým učiteľia nevedia rady.“ U53

- **Obnoviť špeciálne školy**

„Obnoviť špeciálne školy alebo zvýšiť počet asistentov v škole, keďže viac a viac detí trpí rôznymi poruchami aj agresívnym správaním.“ U17

- **Prevenčia**

„Pracovať so žiakmi už preventívne a nie vtedy, keď sa problémy prejavujú už veľmi výrazne a narúšajú priebeh vyučovacieho procesu. Potrební sú psychológ a špeciálny pedagóg, ktorí by nejaký čas strávili priamo v triede so žiakmi a pomohli pri vytváraní zdravej klímy.“ U60

- **Ochrana pred rodičmi**

„Zaviedla by som a nejaký zákon alebo vyhlášku, ktorá určí hranice rodičom, ako sa správať k učiteľovi. Myslia si, že si môžu dovoliť všetko, dokonca mi aj diktovať ako mám učiť, čo je vhodné a čo, naopak, nie.“ U37

- **Pomoc odborníkov**

„Diet'a by sa jednoznačne malo vložiť do rúk odborníkov (psychológom prípadne psychiatrom – záleží na vážnosti problému). Psychológovia, psychiatri a odborní pracovníci spolu s rodičmi, žiakom a školou by mali nastaviť opatrenia a pravidlá, ktoré by mali odstrániť príčinu problému a tým aj samotný problém.“ U13

„Aktívna podpora školského psychológa pre žiakov i rodičov, prevencia šikany, drogových závislostí, včasné intervencie pri problémoch, rozvíjať u žiakov empatiu, zručnosti pre riešenie konfliktov.“ U55

Vyššie uvedené kategórie predstavujú základnú bázu preventívnych opatrení, ktoré učitelia najčastejšie prezentovali. Viacerí z nich sa zhodli ešte na ďalších, nemenej podstatných odporúčaniach. Vyberáme niektoré z nich:

- Častejšie kultúrno-výchovné programy pre žiakov.
- Zavedenie povinných triednických hodín.
- Jednotné uniformy/oblečenie.
- Kamerový systém v školách aj v triedach.
- Posilnenie mediálnej výchovy.
- Zákaz mobilných telefónov.
- Obmedzenie kompetencií rodičom.

Veríme, že pestré spektrum týchto odpovedí a návrhov podnieti školy podieľať sa na eliminovaní rizikového a problémového správania žiakov.

## **Záver**

Rovnako ako správne stravovanie a cvičenie prinášajú z dlhodobého hľadiska veľké zdravotné benefity, aj dôsledná práca v oblasti prevencie na začiatku (a prakticky nepretržite) výchovno-vzdelávacieho procesu môže zabrániť vzniku problémov, ktoré je neskôr potrebné riešiť. Vytvorenie pozitívnej inkluzívnej školskej kultúry považujeme za jedno z najdôležitejších kritérií pri predchádzaní rizikového a problémového správania žiakov

v školách. Pozitívna školská kultúra podporuje v žiakoch vzájomný rešpekt, toleranciu voči sebe navzájom, ale aj voči pedagogickým i nepedagogickým zamestnancom, poskytovanie vhodnej podpory pre žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, čo môže pomôcť predísť ich vylúčeniu a marginalizácii v rámci kolektívu a následnému sproblematizovaniu správania sa. Rovnako i implementácia rôznych školiacich programov rozvoja sociálnych, komunikačných a medziľudských zručností pre učiteľov a ostatných zamestnancov školy, aby boli schopní efektívnejšie komunikovať a riešiť konflikty medzi žiakmi. Na záver dodávame, že aj aktívne zapojenie žiakov do procesu tvorby pravidiel správania sa v škole môže pomôcť ich zodpovednosti voči školskému prostrediu.

## Bibliografia

- Campbell, S. B. (1998). Development perspectives. In: T.H. Ollendick, M. Hersen (Eds.). *Handbook of child psychopathology* (3rd ed.). New York: Plenum Press, pp. 3-35.
- Drossos, T. N. (2004). *Executive function and externalizing behavior problems in preschool children*. Illinois Institute of Technology.
- Merica, M., Hrubšová, S. (2023). Sports games in physical education in primary school. In: *Sportivnye igry v fizičeskom vospitanii, rekreacii i sporte*. Smolensk: Smolenskij gosudarstvennyj universitet sporta, s. 205-210. ISBN 978-5-94578-209-9.
- Peters, R. D., McMahon, R. J. (Eds.). (1996). *Preventing childhood disorders, substance abuse, and delinquency*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781483327679>
- Reichle, J. et al. (1996). Coordinating preservice and in-service training of early interventionists to serve preschoolers who engage in challenging behavior. In: R. Kogel, L. Kogel, G. Dunlap (Eds.). *Positive behavioral support*. Baltimore: Brooks, pp. 227-257.
- Tomblin, J. B., Zhang, X., Buckwalter, P., Catts, H. (2000). The association of reading disability, behavioral disorders, and language impairment among second-grade children. In: *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, vol. 41, no. 4, pp. 473-482. <https://doi.org/10.1111/1469-7610.00632>
- Yavuz, H., Baran, G., Biçakçı, M. Y. (2010). Comparison of social adjustment of children with and without hearing impairment in 9-17 age groups. In: *Journal of Society & Social Work*, vol. 21, no. 1, pp. 7-23.
- Zemančíková, V., Mikulová, I. (2022). Problem behaviour of pupils with specific learning disabilities in teachers' reflections. In: *The New Educational Review*, roč. 70, č. 4, s. 145-155. <https://doi.org/10.15804/tner.2022.70.4.12>

Zemančíková, V. (2022). Vzťahová väzba dieťaťa a jej dôsledky pre výchovno-vzdelávací proces v škole. In: *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae Universitas Catholica Ružomberok*. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, roč. 21, č. 5, s. 162-172. <https://doi.org/10.54937/ssf.2022.21.5.162-172>

**Doc. Mgr. Mária Belešová, PhD.**

Katedra predprimárnej a primárnej pedagogiky  
Univerzita Komenského v Bratislave, Pedagogická fakulta  
Račianska 59, 813 34 Bratislava  
[belesova@fedu.uniba.sk](mailto:belesova@fedu.uniba.sk)